

דופן עקומה בסוכה ועקמימות הלב באדם

הרב אלי הולנדר

דין דופן עקומה

בסוכה מצינו דין מיוחד, הלכה למשה מסיני, של "דופן עקומה". כך מופיע במסכת סוכה (ה' ע"ב):

דאמר רבי חייא בר אשי אמר רב: שיעורין חציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני.

ומסבירה הגמרא (שם ו' ע"ב), מה למדנו מהלכה למשה מסיני בענין מחיצין:

כי אתאי הלכתא - לגוד ולבוד ודופן עקומה.

את הציור המעשי של דופן עקומה מצינו בהמשך הגמרא (י"ז ע"א):

משנה: בית שנפחת וסיכך על גביו, אם יש מן הכותל לסיכוך ארבע אמות - פסולה. וכן חצר שהיא מוקפת אכסדרה. סוכה גדולה שהקיפיה בדבר שאין מסככין בו, אם יש תחתיו ארבע אמות - פסולה.

גמרא: כל הני למה לוי? צריכא, דאי אשמעינן בית שנפחת - משום דהני מחיצות לבית עבידן, אבל חצר המוקפת אכסדרה, דמחיצות לאו לאכסדרה עבידי - אימא לא, צריכא. ואי אשמעינן הני תרתי - משום דסככן סכך כשר הוא, אבל סוכה גדולה שהקיפיה בדבר שאין מסככין בו, דסככה סכך פסול הוא - אימא לא, צריכא.

אם בקצה הסכך, בחלק הסמוך לדופן, יש סכך פסול, פחות מדי אמות, הסוכה כשרה, מדין דופן עקומה.

הגמרא מביאה זאת גם בדף ד' ע"א:

היתה גבוהה מעשרים אמה, ובנה בה איצטבא כנגד דופן האמצעי על פני כולה, ויש בה הכשר סוכה - כשרה. ומן הצד, אם יש משפת איצטבא לכותל ארבע אמות - פסולה, פחות מארבע אמות - כשרה. מאי קא משמע לן - דאמרינן דופן עקומה? תנינא: בית שנפחת וסיכך על גביו אם יש מן הכותל לסיכוך ארבע אמות - פסולה. הא פחות מכאן - כשרה! - מהו דתימא: התם הוא דחזיא לדופן, אבל הכא דלא חזיא לדופן - אימא לא, קא משמע לן.

היתה גבוהה מעשרים אמה, ובנה איצטבא באמצעיתה, אם יש משפת איצטבא ולדופן ארבע אמות לכל רוח ורוח - פסולה, פחות מארבע אמות - כשרה. מאי קא

משמע לך - דאמרינן דופן עקומה, היינו הך! - מהו דתימא דופן עקומה מרוח אחת אמרינן, אבל כל רוח ורוח - לא, קא משמע לך.

הגמרא כאן מוסיפה שדופן עקומה כשר, אף כאשר בקצה הסכך, בחלק הסמוך לדופן, יש סכך גבוה מעל עשרים אמה, ואף כאשר יש דופן עקומה בכל הצדדים של הסוכה.

שתי אפשרויות בהבנת דופן עקומה

מדוע סוכה עם דופן עקומה כשרה? באיזה אופן מסתכלים על הסוכה עם דופן עקומה כדי להחשיב את הסוכה כסוכה כשרה?

אפשרות אחת: בדופן עקומה הסכך הפסול שבקצה הסכך לא נחשב כחלק מהסכך, אלא כהמשך של הדופן. כך הדופן עולה בצורה מאונכת ואחר כך ממשיכה בצורה מאוזנת, עד לסכך הכשר, ובכך הדופן מתעקמת, ויוצרת צורת ר' (לאפשרות זאת נקרא מעתה "דופן בצורת ר'").

אפשרות שניה: בדופן עקומה יוצרים דופן דמיונית, שתשתלב עם הסכך הכשר, במקום הדופן העומדת, שמתחברת לסכך פסול (לאפשרות זאת נקרא מעתה "דופן דמיונית").

רש"י, ובעקבותיו ראשונים אחרים, נוקטים כמו האפשרות הראשונה, ושוללים את האפשרות השניה. זו לשון רש"י (סוכה י"ז ע"א ד"ה 'פסולה'):

ומכאן אני אומר ומפרש: הא דאמרינן שבסכך פסול מן הצד אמרינן דופן עקומה להכשיר עד ארבע אמות - היינו דחשבינן לסכך כאילו מן הדופן, ונעקם ונכפף למעלה, ובאזירה ליכא למימר הכי, ואיני מפרש רואין את הדופן כאילו הוא עקום והולך תחת הסכך פסול ומגיע לסכך כשר, ומוציא את הפסול מן הסוכה - דאם כן גם גבי אויר נמי נימא הכי.¹

רש"י מוכיח שדופן עקומה היא "דופן בצורת ר'" ולא "דופן דמיונית", מכך שאם יש אויר במקום סכך פסול, לא אמרינן "דופן עקומה", והסוכה פסולה, כמופיע במשנה (י"ז ע"א): "הרחיק את הסיכוך מן הדפנות שלשה טפחים - פסולה", ולא מכשירינן מדין "דופן עקומה".

¹ לא אמרינן דופן עקומה כאשר במקום סכך פסול בקצה הסכך יש אויר. וכך מופיע להלכה בשולחן ערוך תרלב, ב.

הר"ן מרחיב בכך (ר"ן על הרי"ף סוכה ב' ע"א מדפי הרי"ף):

פחות מד"א כשרה - דאמרינן דופן עקומה. ופירוש דופן עקומה - שרואין כאילו הדופן נעקם וכאילו הסכך כולו שמן הדופן ועד האיציטבא הוא הדופן אלא שנתעקם שכן דרכן של כותלים להתעקם (-"דופן בצורת ר' "). אבל אי אפשר לפרש רואין כאילו הדופן נתקרב לסכך (-"דופן דמיונית") דאי הכי היכי אמרינן לקמן דאזיר אפילו מן הצד פוסל בשלשה, נימא רואין הדופן כאילו נתקרב, ולא יהא פוסל אלא בדי' אמות, שיותר קל לדופן להתקרב כשאין שם סכך מפסיק, אלא ודאי היינו טעמא לפי שרואין הסכך כאלו הוא דופן, וכשיש שם אזיר מפסיק אין לומר כן.

אומר הר"ן: לא אמרינן דופן עקומה כאשר יש אזיר (יותר משלושה), אלא רק כשיש סכך פסול. והרי לפי האפשרות של "דופן דמיונית", אדרבה, כאשר יש אזיר מעל הקו הדמיוני (או ליד הקו הדמיוני²) צריך להיות יותר קל להכשיר מאשר כאשר יש שם סכך פסול.

נראה מהשולחן ערוך, שפסק כאפשרות זו של דופן בצורת ר'. זו לשון השולחן ערוך (תרלב, א): "שאנו רואים כאילו הכותל נעקם, ויחשב זה הסכך הפסול מגוף הכותל".

הריטב"א (ד' ע"א ד"ה 'פחות מכאן כשרה') דוקא מבין שרש"י נוקט כמו האפשרות של "דופן דמיונית" (ויתכן שהוא גרס אחרת בדברי רש"י). זו לשונו:

פחות מכאן כשרה - ופרישנא משום דאמרינן דופן עקומה, ופירש רש"י שדופן עקומה לפי שדרך כותלים להתעקם. פחות מארבע אמות דינו כסכך גמור ומותר להשתמש תחתיו, שרואין כאילו נתקרב הדופן בסופו לאציטבא והיה הסכך למטה מעשרים...

את האפשרות של "דופן דמיונית" ניתן להבין בג' אופנים:

א'. **דופן דמיונית מאוזנת** - הדופן היא בצורת ר'. הצלע התחתונה-המאונכת של ה-ר' היא הדופן הממשית, אך בצלע העליונה-המאוזנת של ה-ר', הדופן לא מתבססת על הסכך הפסול / הסכך הגבוה, אלא הצלע העליונה של ה-ר' היא דמיונית מתחת לסכך הפסול (בצמוד אליו) / מתחת לסכך הגבוה מעל עשרים אמה (בגובה שלא עולה על עשרים אמה). רש"י (בדף י"ז ע"א) מביא אפשרות זו, וכן ריטב"א (בדף ד' ע"א) מביא כן בשם רש"י, וכן הר"ן מביא אפשרות זו (בי ע"א בדפי הרי"ף) (דבריהם הובאו לעיל).

² לקמן נבאר אפשרויות שונות במבנה הדופן הדמיונית.

יתכן שההגיון בשיטה זו הוא, שאומרים גוד אסיק מחיצתא, אך לא בקו ישר אלא בצורת ר'. אולי כן משמע מלשון הרמב"ם בפירוש המשניות למשנה שבדף י"ז: "נראה כאילו ראש הדופן עקום, ומגיע בסכך הכשר".

ב'. דופן דמיונית אנכית - ניתן גם להבין בשיטה זו שהדופן הדמיונית היא קו ישר, אנכי, מלמטה למעלה. הדופן האנכית הדמיונית היא פנימית יותר מהדופן הממשית החיצונית. הדופן הדמיונית נמצאת צמוד לסכך הכשר (או סמוך לאיצטבא במקרה של סכך גבוה מעל עשרים אמה).

כך ניתן להבין מהרמב"ם (סוכה פ"ד הי"ד), שדבריו יובאו לקמן. וכן מלשון התוספות רא"ש³.

יתכן שההגיון בשיטה זו הוא, שאנו משתמשים בסוכה במחיצה הממשית כמחיצה, אך אנו מוותרים על חלק מהשטח שהיינו יכולים להשתמש בשבילו במחיצה, ומשתמשים במחיצה רק עבור שטח פנימי יותר.

ג'. דופן דמיונית אלכסונית - מהחלק התחתון של הדופן הממשית, או מגובה עשרה טפחים בדופן הממשית, מותחים קו דמיוני עד הסכך הכשר, גוד אסיק מחיצתא אלכסוני, ואמרינן שכאילו יש כאן דופן דמיונית אלכסונית.

אפשרות זו שה"דופן הדמיונית" היא דופן דמיונית אלכסונית מצינו בפרי מגדים (משבצות זהב תרלו, ד). זו לשונו: "אי הוה אמרינן דופן מעקם והולך באלכסון" - לקמן נביא את לשון הפרי מגדים בשלמות.

ויתכן שההגיון בשיטה זו: קו הדופן לא חייב להיות לגמרי ישר, מותר שתהיה סטייה מסוימת.

אין נפקא מינה בין שלושת תתי אפשרות אלו. העיקרון הוא: יצירת דופן דמיונית.

נפקא מינות בין שתי האפשרויות בהבנת דופן עקומה

נפקא מינות בין אם אמרינן "דופן עקומה = דופן בצורת ר' " לבין אם אמרינן "דופן עקומה = דופן דמיונית":

א'. הנפקא מינה העיקרית: לפי האפשרות של "דופן דמיונית", יהיה מותר לשבת מתחת לסכך הפסול.⁴ לפי האפשרות של דופן בצורת ר' יהיה אסור לשבת שם. זו לשון הר"ן (שם):

³ זו לשונו (תוספות רא"ש סוכה ד' ע"א): "מן הצד וכו' פחות מד' אמות כשירה. פירוש כשירה על האיציטבא, אבל כולה סוכה לא מתכשרא משום פסל היוצא חוץ לסוכה, דכיון דאמרינן דופן עקומה - הרי הדופן מפסקת בין כנגד האיציטבא ובין חוץ לאיצטבא, כנ"ל".

⁴ אמנם לדעת התוספות רא"ש (הובאו דבריו לעיל הערה 3) דופן עקומה היינו דופן דמיונית, ואף על פי כן, אסור לישב שם.

ולפי שיטה זו (-שיטת "דופן בצורת ר"י) הדבר ברור שאין אוכלין באותו שיעור שבין הדופן לאיצטבא, כיון שאנו דנין סכך שעליו כאילו הוא דופן. אבל אם היינו אומרים רואין הדופן כאילו נתקרב (-שיטת "דופן דמיונית") היה אפשר לדון ולהקל... אלא דליתא וכדכתיבנא.

בהגהות מימוניות מביא בשם ראבי"ה בשם הירושלמי שאסור לשבת שם, ומדמה זאת לטיט הנרוק שמשלים למקוה ואין טובלין בו, כך דופן עקומה מכשירה את הסוכה ואין יושבים שם. זה לשון הגהות מימוניות (שופר וסוכה ולולב פ"ד הי"ד):

כתב ראבי"ה דאף על פי שהסוכה כשירה, אין ישנים משפת איצטבא ולכותל, אף על גב דאמרין דופן עקומה, כדתנן נתן נסר שרוחבו ד' טפחים כשרה ובלבד שלא יישן תחתיו. ואין לחלק בין סכך פסול לסכך כשר אלא שמחמת שהגביה מעשרים נפסלה, דמכל מקום שניהם לפסול שוין. וכן איתא בירושלמי דפי ג' שאכלו, ויליף לה מטיט הנרוק שמשלים למקוה ואין טובלין בו...

ואכן, להלכה, השולחן ערוך, שכאמור פסק שדופן עקומה היינו דופן בצורת ר', פסק שאין יושבים תחת הסכך הפסול. (תרלב, א).

ב'. הר"ן מוסיף נפקא מינה נוספת: צירוף של דופן עקומה וגוד אסיק מחיצתא. כלומר במקרה שהדפנות לא מגיעות עד לגובה הסכך, אלא אמרינן גוד אסיק מחיצתא. אומר הר"ן שלפי האפשרות של "דופן דמיונית" כשר, לפי האפשרות של "דופן בצורת ר"י" – פסול. זו לשון הר"ן (שם):

ולפי שטה זו (-שיטת "דופן בצורת ר"י") גם כן, על כרחך כשהדפנות מגיעות לסכך עסקינן, אבל אם אין דפנות מגיעות לסכך, ליכא למימר דופן עקומה.

אם יש "גוד אסיק", אין רצף, לא נוכל להסתכל על הדופן והסכך כדופן אחת עקומה. אם כן, לפי הר"ן, קי"ל שדופן עקומה היינו דופן בצורת ר', ולכן קי"ל שאי אפשר לשלב גוד אסיק ודופן עקומה.⁵ וכך המגן אברהם (תרלב, א) והמשנה ברורה (תרלב, ד) מדייקים בדעת השולחן ערוך (תרלב, א), ומרן גם כתב כך במפורש בכסף משנה (ד', י"ד): "בעינן שיהיו הדפנות מגיעות לסכך כדי שנאמר רואין כאילו נתעקם הכותל וכאילו הסכך מן

⁵ אמנם יש אומרים שאפשר להלכה לשלב גוד אסיק ודופן עקומה. כך דעת הטור (תרלב), וכך המהר"ח (מובא בהגהות והערות על הטור שם) מדייק ברי"ף, והמשנה ברורה (תרלב, ד) מביא דעה זאת. אמנם ראה בדברי הבית יוסף (תרלב) והמהר"ח (מובא בהגהות והערות שם) שהקשו על הטור.

הדופן שכן דרכן של כותלים להתעקם אבל אם אין הדפנות מגיעות ליכא למימר דופן עקומה".⁶

ג'. נפקא מינה נוספת מצאתי בפרי מגדים (תרלז): במקרה שבקצה הסכך נמצא סכך גזול. לשיטה שבדופן עקומה מתייחסים לחלק זה של הסכך כדופן (שיטת "דופן בצורת ר"י"), הסוכה תהיה פסולה (דפסול גזול הוא לא רק בסכך אלא גם בדופן). לשיטה שבדופן עקומה מותחים קו דמיוני (שיטת "דופן דמיונית"), הסוכה תהיה כשרה. זו לשונו:

אמר העני: יש לי בכאן תרי ותלת מילין בדין גזל בסכך ודפנות, אכתבם פה בעזרת השם יתברך. הנה גזל פסול בין בסכך ובין בדפנות. ואם גזל סכך וסיכך מהצד פחות מד' אמות, לא אמרינן דופן עקומה. דאי נמי נעקם הדופן, מכל מקום הוה ליה דופן גזול. מה שאין כן אי הוה אמרינן דופן מעקם והולך באלכסון.

הפרי מגדים עצמו מבין שדופן עקומה היא "דופן בצורת ר"י" (ולא "דופן דמיונית"), כמו שנקטו רוב הראשונים והאחרונים, וכפי שפסק השולחן ערוך, כאמור לעיל, ולכן "דופן עקומה" לא מכשירה סכך גזול. לפי האפשרות של "דופן דמיונית" - הסוכה כשרה אף אם מעל הדופן הדמיונית (או בצידה) יש סכך גזול.

⁶ אגב, מה דין דופן עקומה בצירוף לבד? המשנה ברורה הנ"ל (תרלב, ד) בסיוס דבריו אומר שאפשר שלכו"ע אמרינן דופן עקומה בצירוף לבד. יכולים להיות שלושה מקרים של דופן עקומה בצירוף לבד: לבד בדופן (היינו גוד אסיק פחות משלושה טפחים); לבד בין ה"דופן העקומה" לבין הדופן; לבד בין ה"דופן העקומה" לבין שאר הסכך. נראה ברור שהמשנה ברורה נוטה להקל במקרה הראשון (כי הוא אמר זאת מיד אחרי שדיבר על צירוף של גוד אסיק ולבוד). יש להסתפק האם דעתו כן גם גבי שני המקרים האחרים.

הר"ן (ט" ע"א מדפי הרי"ף) אומר שלא אמרינן דופן עקומה בצירוף לבד. הר"ן מתייחס למקרה שהלבד הוא בסכך, בין הדופן העקומה לבין שאר הסכך. וכן אומר מחצית השקל (תרלב), שהבית יוסף היה צריך להביא ר"ן זה.

נראה לי שהמשנה ברורה לא חולק על ר"ן זה, וכוונתו לנטות להתיר דוקא במקרה הראשון. במקרה השלישי יודה שודאי פסול, כדברי הר"ן. ונראה שהמשנה ברורה מבין שכן גם דעת הר"ן לחלק חילוק זה בין המקרה הראשון למקרה השלישי.

יש להסתפק מה דעת הר"ן והמשנה ברורה לגבי המקרה השני. מצאתי שהבכורי יעקב (תרלב) מתיר במקרה השני. אמנם, נראה לדייק מדבריו בערוך לר (י"ז ע"א) שהוא מתיר אף במקרה השלישי! ולכן נראה שאין להוכיח ממנו מה דעת הר"ן והמשנה ברורה במקרה השני. וכן ניתן לדייק דעת השפת אמת (י"ז ע"א), להתיר אף במקרה השלישי (יתכן שהערוך לר והשפת אמת מבינים שהר"ן הנ"ל דיבר דוקא למי"ד אין לבד באמצע, ולא לדין דקי"ל יש לבד באמצע).

נראה לי שהמשנה ברורה לא חולק על הר"ן והמשנה ברורה הנ"ל בדבריהם אכן משקפים את דעתם. (אמנם, אפשר גם לדחות את הדיוק מהערוך לר, ולומר שהוא אמר זאת דוקא לדעת בה"ג ולא להלכה, ורק דברי הבכורי יעקב הם אכן להלכה. אם כן הוא, נראה שלהלכה במקרה הראשון אמרינן כשר (משנה ברורה) במקרה השני כשר (בכורי יעקב) ובמקרה השלישי לא כשר (ר"ן). אולם, בשפ"ץ אמת מפורש שדעתו שדופן עקומה בצירוף לבד כשר לא רק לדעת בה"ג, אלא גם לדין, להלכה. ונראה שכן גם דעת ערוך לר).

לסיכום, נראה שדעת הערוך לר והשפת אמת להתיר בכל המקרים של דופן עקומה ולבוד. דעת הר"ן והמשנה ברורה להתיר כשהלבד בדופן, לאסור כשהלבד לכוון הסכך, ויש להסתפק כשהלבד בסכך לכוון הדופן.

דעת הרמב"ם בענין דופן עקומה

ראינו שיש מבינים ש"דופן עקומה = דופן בצורת ר' ", ויש מבינים ש"דופן עקומה = דופן דמיונית".

כשמתבוננים ברמב"ם ומנסים להבין באיזה מן האפשרויות הוא הבין "דופן עקומה", לכאורה נתקלים בסתירה! בהלכות שופר וסוכה ולולב (פ"ד הי"ד) הביא הרמב"ם את המקרה של איצטבא וכתב:

בנה איצטבה מן הצד - אם יש משפת איצטבה ולכותל ארבע אמות פסולה, פחות מארבע אמות כשרה. בנה איצטבה באמצעה - אם יש משפת איצטבה ולכותל ארבע אמות לכל רוח פסולה, פחות מארבע אמות כשרה, **וכאילו המחיצות נוגעות באיצטבה**, והרי מן האיצטבה ועד הסיכוך פחות מעשרים אמה.

פרק אחד אחר כך, בפרק ה, גם כן הלכה יד, הביא הרמב"ם את המקרה של בית שנפחת וכתב:

סכך פסול... מן הצד פוסל בארבע אמות, ופחות מיכן כשרה. כיצד? בית שנפחת באמצעו וסיכך על מקום הפחות, וכן חצר המוקפת אכסדרה שסיכך עליה, וכן סוכה גדולה שהקיפוח בדבר שאין מסככין בו בצד הדפנות מלמעלה - אם יש משפת הסכך הכשר ולכותל ארבע אמות פסולה, פחות מיכן **רואין כאילו הכותל נעקם ויחשב זה הסכך הפסול מגוף הכותל** וכשרה. ודבר זה הלכה למשה מסיני.

מהרמב"ם בפרק ד', שם כתב הרמב"ם: "כאילו המחיצות נוגעין באיצטבא", קצת משמע שהרמב"ם מבין דופן עקומה כמו הפירוש של "דופן דמיונית", ונראה שכן מבין המגיד משנה ברמב"ם שם (לשונו מובא בכסף משנה דלקמן).

לעומת זאת, מהרמב"ם בפרק ה', שם כתב הרמב"ם, "רואים כאילו הכותל נעקם ויחשב זה הסכך הפסול מגוף הכותל", משמע שהרמב"ם מבין דופן עקומה כמו הפירוש של "דופן בצורת ר'!"

וכן מקשה הכסף משנה (פ"ד הי"ד) על סתירה זו ברמב"ם:

בנה איצטבה באמצעה וכו' - כתב הרב המגיד: ופירש רבינו שרואין כאילו המחיצות נוגעות באיצטבה, וכן פירשו הגאונים זכרונם לברכה. ומדבריהם למדנו שהם מכשירים הסוכה על ידי כך, עד כאן.

וכתב כן לפי שיש מפרשים דדופן עקומה היינו שרואים כאילו הסכך כולו שמן הדופן עד האיצטבה הוא הדופן אלא שנתעקם, שכן דרכן של כותלים להתעקם,

ולפי דעתם הדבר ברור שאותו שיעור שבין הדופן לאיצטבה אינו כשר, כיון שאנו דנין סכך שעליו כאילו הוא דופן.

ואם תאמר הרי דעת רבינו בפרק ה' כדעת אותם המפרשים! שכך כתב שם: "רואים כאילו הכותל נעקם ויחשב זה הסכך הפסול מגוף הכותל".

ואפשר לומר דשאני לרבינו בין היכא שפסול הסכך מחמת עצמו כי התם, דאז ודאי לא מכשרינן לאכול תחתיו, אלא רואין כאילו הכותל נעקם וכו', להיכא שפסולו מחמת גובהו כי הכא, דכיון דאיכא שיעור הכשר סוכה באיצטבה ואידך הוי נמי סכך כשר, אף על פי שהוא גבוה עשרים, לא גרע מפסל היוצא מן הסוכה דנדון כסוכה.

וזה דוחק דנימא דשאני פירוש דופן עקומה מהכא להתם! ואם כך היתה כוונת רבינו הרבה סתם הדברים! ועוד דאפילו נימא דסובר רבינו דרואין כאלו המחיצות נוגעות באיצטבה מאן לימא לן שסובר שאוכלין תחת אותו סכך שחוץ לאיצטבה...

לכך נראה לי שדעת רבינו שלא להכשיר אלא תחת סכך האצטבה... ומה שכתב כאן וכאילו המחיצות נוגעות באיצטבה לא נתכוון לומר שהמחיצות דוקא נוגעות והסכך כשר אלא לומר כאילו המחיצות נוגעות לאיצטבה ואינן מרוחקות כלומר דרואין כאילו נעקם הכותל ויחשב אותו סכך מגוף הכותל וכמו שביאר בפרק שאחר זה...

בתחילה מציע הכסף משנה, שהרמב"ם מבין, שגבי בית שנפחת דופן עקומה היא "דופן בצורת ר'", "ואסור לישב בפחות מד' אמות, וגבי איצטבא דופן עקומה היא "דופן דמיונית", ומותר לישב בפחות מד' אמות. והטעם לחלק: בבית שנפחת הסכך הוא סכך פסול. באיצטבא הסכך איננו סכך פסול, אלא סכך כשר שנמצא גבוה מידי, לא פסול עצמי בסכך. בהמשך דבריו הכסף משנה דוחה זאת, כיון שדוחק לחלק בפירוש דופן עקומה בין הכא להתם, ובפרט שהרמב"ם לא כותב במפורש את ההבדל, אלא רק רומז זאת בדבריו. לכן מסיק הכסף משנה, שהרמב"ם כנראה מבין גם במקרה של איצטבא דופן עקומה כמו גבי בית שנפחת, שדופן עקומה היינו "דופן בצורת ר'", ולא התכוון שהפירוש של דופן עקומה הוא שונה בשני המקרים. וכן אומר הבית יוסף בסימן תרל"ב שהרמב"ם מסביר דופן עקומה שהדופן נתעקמה, היינו "דופן בצורת ר'".

אמנם, פשט הרמב"ם, כאמור (כפי שעלה בדעתו של הכסף משנה תחילה), לחלק בין המקרים, שגבי בית שנפחת דופן עקומה היא "דופן בצורת ר'", וגבי איצטבא דופן עקומה היא "דופן דמיונית". מדוע לחלק בין המקרים?

מבאר הגרי"ד סולובייצ'ק⁷ את הרמב"ם: אכן יש שני סוגי דופן עקומה. במקרה של בית שנפחת, אי אפשר לעשות דופן עקומה של מחיצה דמיונית פנימית יותר, כי יש סכך פסול שמפריד בין המחיצה האמיתית למחיצה הדמיונית. על כן עושים במקרה זה דופן עקומה של צורת ר'. במקרה של אצטבא, אי אפשר לעשות דופן עקומה של צורת ר', כי הצלע העליונה של ה-ר' גבוהה מידי, מעל עשרים אמה. כשם שהיא גבוהה מידי מכדי לשמש כסכך, היא גם גבוהה מידי לשמש כדופן עקומה. על כן עושים במקרה זה דופן עקומה של מחיצה דמיונית פנימית יותר.

ואומר הגרי"ד שיתכן שכן גם דעת רש"י, שכן בענין איצטבא הריטב"א (ד' ע"א ד"ה 'פחות מכאן כשרה', הובאו דבריו לעיל) הביא בשם רש"י שדופן עקומה היינו יצירת דופן דמיונית, ולעומת זאת בסוגיית בית שנפחת רש"י (י"ז ע"א, דבריו הובאו לעיל) דחה פירוש זה וקיבל את הפירוש של צורת אות ר'.⁸

הבאנו לעיל את דברי הגמרא בסוכה (ד' ע"א):

היתה גבוהה מעשרים אמה, ובנה בה איצטבא כנגד דופן האמצעי על פני כולה, ויש בה הכשר סוכה - כשרה. ומן הצד, אם יש משפת איצטבא לכותל ארבע אמות - פסולה, פחות מארבע אמות - כשרה. מאי קא משמע לך - דאמרין דופן עקומה? תנינא: בית שנפחת וסיכך על גביו אם יש מן הכותל לסיכוך ארבע אמות - פסולה. הא פחות מכאן - כשרה! **מהו דתימא: התם הוא דחזיא לדופן, אבל הכא דלא חזיא לדופן - אימא לא, קא משמע לך.**

"אבל הכא דלא חזיא לדופן אימא לא, קמ"ל" – למה במקרה של איצטבא לא חזי לדופן (לפחות בהו"א)? מרש"י ד"ה "התם הוא" נראה שהסיבה היא שהדופן גבוהה מידי. הגרי"ד: על פי הרמב"ם, כפי שראינו לעיל, הגמרא כאן מובנת יותר: כיון שהדופן גבוהה מידי אי אפשר לעשות דופן עקומה של אות ר', קמ"ל שאפשר לעשות דופן עקומה של דופן דמיונית.

ולפי זה מובן המשך הגמרא:

הגמרא אומרת מהו דתימא שאי אפשר לעשות כאן דופן עקומה מארבע כוונים, קמ"ל שאפשר. אף שאת הדופן עקומה מהסוג של אות ר' אפשר לעשות מארבע כוונים, הו"א

⁷ רשימות שיעורי מרן הגרי"ד הלוי, סוכה ד.

⁸ לפי כל זה, מעיר הגרי"ד, במקרה של סכך פסול מעל עשרים בצדדי הסוכה, לכאורה לא יהיה אפשר לעשות את שני סוגי הדופן עקומה. דופן עקומה של אות ר' לכאורה לא יהיה ניתן לעשות מפני הגובה מעל עשרים אמה. דופן עקומה של מחיצה דמיונית לא יהיה ניתן לעשות לכאורה מפני שהסכך הפסול מהווה חציצה. אף על פי כן, אומר הגרי"ד, יש להכשיר, מכיון שהסכך הפסול הוא מעל עשרים, לכן הוא לא מפריע ליצירת דופן דמיונית.

שאת הדופן עקומה מהסוג של דופן דמיונית אי אפשר לעשות מארבע כוונים, כפי שקולות של שלישית אפילו טפח וכו' אי אפשר לעשות מארבעת הכוונים, קמ"ל שדופן עקומה, אף מהסוג של דופן דמיונית אפשר לעשות מארבע כוונים.⁹

הר"ן מוסיף נפקא מינה נוספת: במקרה שהדפנות לא מגיעות עד לגובה הסכך, אלא אמרינן גוד אסיק מחיצתא. לפי האפשרות של "דופן דמיונית" כשר, לפי האפשרות של "דופן בצורת ר"ן - פסול. זו לשון הר"ן (שם):

ולפי שטה זו (-שיטת "דופן בצורת ר"ן) גם כן, על כרחך כשהדפנות מגיעות לסכך עסקינן, אבל אם אין דפנות מגיעות לסכך, ליכא למימר דופן עקומה.

אם יש "גוד אסיק", אין רצף, לא נוכל להסתכל על הדופן והסכך כדופן אחת עקומה.

דרכים שונות לטיפול בעקמימות הלב באדם

ראינו שתי שיטות בהבנת "דופן עקומה" בסוכה, שתי שיטות איך להתמודד עם הסכך הפסול שנמצא בקצה הסוכה: שיטה שמשתמשת בסכך הפסול כחלק מהדופן, ושיטה שמשרטטת דופן דמיונית בנוסף לדופן הקיימת.

כאשר מוצאים סכך פסול בתוכנו, האדם מגלה עקמימות בתוכו, יצר רע בקרבו, מה יעשה עם עקמומיות זו? ישנן דרכים שונות להתמודד, ונראה שאפשר לדמותן לדרכי ההתמודדות עם הסכך הפסול בקצה הסוכה.

נראה שישנן שלוש דרכים כלליות:

אפשרות אחת: להתמודד עם העקמומיות, ראש בראש. להיות כל הזמן במאבק, במלחמה, בהתגוננות, בהתגברות, בנצחון, בהכרעת היצר.

⁹ כאמור, אם יש דופן עקומה מארבעת הכיוונים כשר. הר"ן גיאת (הלכות סוכה עמ"ב צ"ב) מחדש: ובלבד שלא תהיה האיציטבא גבוהה מעל עשרה טפחים, כי אז היא חולקת רשות לעצמה. וכן הר"ן אומר בדרך האפשר (בי"ע"א בדפי הר"ן). הרא"ש תמה על הר"ן גיאת, וחולק ומכשיר בכל אופן, ומביא שכן דעת העיטור, וכן מדייקים המגיד משנה והלחם משנה ברמב"ם (פ"ד ב"י"ד), וכן נפסק להלכה בשולחן ערוך (תרלג, ז).

שיטת הר"ן גיאת קשה. מדוע לחלק בין עשרה טפחים לפחות מעשרה טפחים? ר' מנוח (מובא ברמב"ם הוצאת פרנקל על הרמב"ם הני"ל) מנמק את שיטתו: מעל גובה עשרה טפחים לא אמרינן גוד אסיק. דבריו של ר' מנוח לא כל כך ברורים. יתכן ושיטה זו ס"ל שדופן עקומה היינו דופן דמיונית, קצת דומה לגוד אסיק, ואי אפשר לעשות זאת בשביל להכשיר רשות אחרת. ואכן שוב ראיתי שכן ביאר הגרי"ד את הר"ן גיאת, והוסיף שעל פי השיטה שדופן עקומה=אות ר' שיטת הר"ן גיאת משוללת הבנה.

אפשרות שניה: להתעלם מהעקמומיות, כאילו אין כאן עקמומיות, לשכוח מהעקמומיות, לא לנבור ברע, לעסוק בטוב, להתמלא כל כך בטוב שלא יהיה מקום לרע, לשרטט דופן אחרת, לשרטט דופן ישרה ללא עקמומיות.¹⁰

נראה שדרך זו דומה לשיטה המשרטטת דופן חילופית דמיונית בסוכה, ומתעלמת מהסכך הפסול.

אפשרות שלישית, אולי גבוהה יותר: לא להתעלם מהעקמומיות, ולא להשאיר אותה כעקמומיות, אלא למצוא דרך להשתמש ברע לטובה, למתק את הרע, להשתמש בעקמומיות כחלק מהדופן הישרה, ובכך בעצם ליישר את העקמומיות!

נראה שדרך זו דומה לשיטה הרואה את הסכך הפסול כחלק מהדופן. הסכך הפסול לא "נעלם", הוא נשאר, אך מוצאים דרך להשתמש בו כחלק מהסוכה, באופן שהוא יהיה כשר.

¹⁰ "...וזכרתם את כל מצוות ה' ועשיתם אותם – ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי..." (במדבר טו, לט) - מתוך קיום המצוות, התעטפות באור האלוקי, מתנדפים המחשכים, הרע, הגסות, הכזב. עולת ראייה על פרשת ציצית שבקריאת שמע: "המעשים, הממשיכים בכח קדושתם, בתור מצוות אלוקיות, את האורה האלוקית בתוכיותם של החיים, פועלים הם את פעולתם להאיר את כל מחשכי הטבעיות הגסה של האדם, שממנה באה ההשקפה החשוכה של הדעות הכוזבות, הרהורי מינות והרהורי עבודה זרה, שאנו מוצלים מהם על ידי ההארה הקדושה של אור ה' שבקדושת המצוות".